

СВОБОДА СОВІСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ СВЯЩЕНИКІВ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Отримання політичної незалежності України сприяло розвитку демократії, розбудові демократичного суспільства на основі національних та загальнолюдських цінностей, міжнародних правових норм з метою втілення в життя конституційних прав і свобод людини, які б відповідали світовим стандартам гуманітарної сфери життєдіяльності спільноти, в тому числі й Збройних Сил нашої держави. Гуманітарна політика України у війську, розглядаючи зокрема проблеми духовного розвитку суспільства, покращення його морального стану, формування національної свідомості, відтворення етнокультурної самобутності людей, включає й гарантовану реалізацію прав військовослужбовців на свободу совісті, утвердження толерантності, міжконфесійного миру та злагоди як об'єктивної закономірності, що відображає внутрішню стійкі відносини дійсності та її основні прояви. Закономірне й змістовне розширення та удосконалення соціо-гуманітарних, правових, економічних, релігійних процесів в Україні, в тому числі й в армії – характерний аспект гуманітарної складової людського розвитку.

Будучи загальнолюдською цінністю, проголошена Конституцією свобода совісті в її широкому розумінні у військовому середовищі не реалізована, а тому повинна доповнюватись факторами повноцінного функціонування інституту військового духовенства. Запровадження штатних посад пастирів-вихователів в Збройних Силах України, виступаючи мірою високих міжнародних вимог гуманізації життєдіяльності військовослужбовців, свідчатиме про діалог церкви та армії, розвиток громадянського суспільства на основі національних традицій і ментальності нації у правовому полі.

Закономірністю військового будівництва багатьох армій буржуазних держав є утворення, поряд з іншими структурами, служби військових священників, які задовольняють релігійні потреби військовослужбовців, займаються виховною роботою та консультують командирів з питань повсякденної діяльності військ. Наявність військового духовенства служить одним із стандартів функціонування збройних сил у більшості європейських країн та США і розглядається військовим командуванням України через призму нашого вступу до НАТО.

Використання релігійної ідеології у військових формуваннях пояснюється тим, що релігія трактується як складова частина культури народу, маючи ряд спільних функціональних характеристик. Головною їх функцією є створення і зміцнення суспільної солідарності. За допомогою культу релігія констатує суспільство як ціле: готує індивіда до соціального життя, дисциплінує (дисциплінарна функція), зміцнює соціальну єдність (гуртуюча функція), підтримує традиції та цінності (відтворювальна, трансляційна функція). Релігії властиві культурозберігаюча і культуротворча функції. Разом з тим, релігія виступає формоутворюючим фактором освоєння та інтерпретації віруючими світу, несе ієрархічну систему морально-етичних норм і правил загальнолюдського характеру. Функції релігії, обумовлені рядом важливих факторів, відповідають законам людської природи й суспільства. Це використовується в практичній діяльності військового духовенства зарубіжних армій.

На доцільність запровадження інституту військового духовенства в ЗСУ вказують динамічні процеси національного релігійно-церковного життя, еволюція соціального статусу церкви, демократичні перетворення в державі та духовні зміни в суспільстві. Політична лібералізація свідчить про зростаючу роль релігійного фактору в суспільному житті та істотне пришвидшення темпів розвитку релі-

---

■ Уткін О. – докт. істор. наук, проф., зав. кафедрою історії Соломонового університету.

гійного середовища у доволі сприятливих властивих церковним утворенням формах. Функціонує розгалужена мережа релігійних громад, серед яких більше ніж 53% належить православ'ю, 15% – Українській Греко-Католицькій церкві, 3% – римо-католикам, понад 25% – протестантам. Відбувається процес оптимізації церковної мережі, що характеризує Україну як поліконфесійну державу з чіткою конфесійною конфігурацією. Церкви ведуть місіонерську і душпастирську роботу, збільшуючи кількість віруючих [Пріоритети державної політики в галузі свободи совісті: шляхи реалізації. – К., 2007. – С. 20].

Зростають ряди віруючих військовослужбовців. За результатами соціологічних досліджень на початку 1990-х років релігійно орієнтованих військовослужбовців нараховувалось 33%, повністю невіруючих – 24%, тих, хто коливається між релігійною вірою і невірою – 43% [Афонін Е.А. Становлення Збройних Сил України: соціальні та соціально-психологічні проблеми. – К., 1994. – С. 263]. Загальні тенденції розвитку релігійності українського населення, особливості служби військовослужбовців пов'язані з ризиком для життя і здоров'я, фізичним і психологічним навантаженням, обмеженням деяких прав і свобод сприяють зростанню релігійності в ЗСУ. Названі фактори є однією з причин збільшення кількості віруючих військовослужбовців. Про це свідчать і конкретно-соціологічні дослідження, проведені Науково-дослідним центром гуманітарних проблем Збройних Сил України в 2007 р.

Більшість військовослужбовців, які назвали себе віруючими, систематично не моляться, не знають віровчення та культової практики, рідко відвідують богослужіння. Незважаючи на такі характеристики віруючого воїна, Церкви виявляють бажання працювати у збройних формуваннях. Майже 80% опитаних священників з різних релігійних утворень вбачають присутність церкви у війську надзвичайно корисною, а 95% церковнослужителів переконані, що їхні церкви будуть достойно вести релігійну діяльність в армії [Пріоритети державної політики в галузі свободи совісті: шляхи реалізації. – К., 2007. – С. 22]. При вирішенні питання про призначення священників у багатоконфесійні збройні утворення важливо не порушити принципи рівноправ'я релігій. Проведені в 1990-х рр. конкретно-соціологічні дослідження серед військовиків показали, що майже третина опитаних недовіряє тому духовенству, яке обіцяє дбати про всіх військовослужбовців, незалежно від їх релігійних поглядів [Релігія і церква в сучасних українських реаліях. – К., 2007. – С. 54].

Існуюча практика душпастирства у військах шляхом укладання церквами спільних угод з деякими структурами Західного оперативного командування, Держкомкордоном України, МВС України духовенством і частиною віруючих воїнів розцінюється як невідповідною повноцінній реалізації права на свободу віросповідання та утворення релігійних громад в особливих умовах життя військовослужбовців. Тобто мова йде про відтворення історичних традицій та досвіду роботи священнослужителів в українських збройних формуваннях з врахуванням сучасних політичних реалій, пріоритетів суспільного розвитку, потенціальних можливостей церков по національно-патріотичному вихованню, відродженню духовності особистості в армії, основні параметри якої істотно змінилися. Оскільки армія, будучи ізольованим, консервативним інститутом відображає суспільну свідомість, то діяльність військового священства розширить зміст виховної роботи з особовим складом, запропонує нові її форми й методи і зможе подолати існуючий в цій галузі консерватизм.

Доцільність запровадження душпастирської служби у військових колективах, оформлення її правового статусу в специфічному середовищі витікає із того положення, що релігія як форма суспільної свідомості, діяльності та життя людини впливають на розвиток суспільства і держави, а їх інтереси у певних аспектах перетинаються. При цьому духовність, маючи широкі різнопланові виміри в інтелектуальному збагаченні світу та його естетичному засвоєнні, не виступає винятково феноменом релігійної свідомості особи, яка може бути віруючою і невіруючою, підтримувати прагнення держави до співпраці всіх її громадян на основі загальнолюдських цінностей та загальнодержавних інтересів. Абсолютних прав на володіння духовністю в умовах відокремлення церкви від держави та школи від

церкви, не мають ні церква, ні держава. Тому реалізацію їх спільних інтересів в армії в галузі духовності, моральності, національно-патріотичного виховання держава може передати військовому духовенству, залишивши за собою функції фінансового й матеріально-технічного забезпечення.

Сприяє такому вирішенню проблеми і те, що священнослужителі, застосовуючи різні форми і методи душпастирювання (сімейного, молодіжного, військового) – форми опіки віруючих у задоволенні їх релігійних потреб спроможні формувати високу духовність, як єдність морального, естетичного та інтелектуального. Ця духовність буде розвиватись на основі моральної орієнтації та гуманістичної спрямованості розуму воїна, очищення душі від егоїстичних інтересів для розширення співробітництва і співпереживання з іншими людьми та колективами. Виховання загальнолюдських моральних норм включає дві фундаментальні потреби особистості: індивідуальну потребу пізнання (людина духовна тією мірою, якою в неї розвинута потреба пізнання світу, себе, смислу свого життя); соціальну потребу жити “для інших” (те, що називається душевністю, добрим відношенням до інших людей, готовністю розділити радість і горе, прийти на допомогу) [Християнство і духовність. Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції. – К., 1998. – С. 49]. Духовні потреби військовослужбовців, плекання національно-патріотичних ідеалів може задовольняти не лише релігія, а й література, мистецтво, театр і кіно, мораль, освіта та ін. В такій ситуації важливо, щоб релігійна ідеологія, релігійні цінності, що ґрунтувалися на вірі в Бога, і безрелігійні форми суспільної свідомості з принципами світського гуманізму, не вступаючи в антагоністичні протиріччя, спільно боролись проти бездуховності, аморалізму, насильства, алкоголізму і наркоманії, моральної деградації людини, позастатутних відносин та інших негативних явищ в армії, покращуючи морально-психологічний стан воїнів і боєздатність військ. Досвід, накопичений українськими військовими-миротворцями в процесі виконання бойових завдань в Югославії, Іраку свідчить, що військове священство може організовувати і вести душпастирську роботу, а релігійні ідеали отримавши узгоджену трактовку заповіді “не убий” з виконанням віруючими військовослужбовцями свого обов’язку із захисту Батьківщини, спрямовані на підтримку високих морально-психологічних якостей переможця.

Значення і роль релігії у війську оцінюють неоднозначно, бо релігійний феномен сам по собі складний і суперечливий, який може народжувати позитивні й негативні явища, широкомасштабні і небезпечні для людини, суспільства та держави. Тому поряд з аргументами на користь запровадження в українському війську посад священників серед політиків, науковців, відповідальних працівників Міністерства оборони, командирів військових частин і з’єднань поширюється система доказів недоцільності і несвоєчасності формування інституту духовенства в Збройних Силах. Противники інституту душпастирства в армії називають основну причину – відсутність правової основи: системи законів, військових статутів, наказів Міністра оборони, інструкцій Міністерства оборони, наказів командирів частин і з’єднань, в яких би не нехтувались права невіруючих, визначалась чітка військово-правова регламентація дій віруючих, духовенства, церкви і релігійних організацій у військовому середовищі. Така політико-правова база може бути створена з врахуванням положень існуючих та прийняття нових законів, вимог міжнародних правових актів, що стосуються свободи совісті, прав і свобод людини, документів релігійних організацій з проблем прозелітизму, свободи совісті, прав і гідності людини. Новоприйняте законодавство про запровадження військових священників в Збройних Силах України, відображаючи процес формування національної самосвідомості з її особливостями реалізації ідеалів загальнолюдських цінностей в політико-правову практику країни, вирішуватиме проблеми віруючих і невіруючих з їх багатограними інтересами і прагненнями, серед яких – державність з її атрибутами, патріотизм, демократизм, гуманізм, справедливість та віротерпимість.

Втілення в життя ідеї військового духовенства в армії потребує прийняття Верховною Радою України конкретних законів про діяльність, права та обов’язки

військових священників, про статус військово-духовних управлінь і відділів, які будуть створені в установленому порядку, про підготовку кадрів військового духовенства. У зв'язку з цим слід внести зміни та доповнення в Конституцію України, закони “Про Збройні Сили України”, “Про свободу совісті і релігійні організації”, “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей”, військові статuti та інші законодавчі й нормативно-правові акти держави [Правові основи військового будівництва та військово-цивільних відносин. Збірник законодавчих актів з питань національної оборони і безпеки. – К., 2005. – С. 67-258]. В Конституції України варто врегулювати положення про відокремлення церкви від держави і школи від церкви, зазначивши при цьому, як виняток, про діяльність військових служителів культу в Збройних Силах. Деякі країни, зокрема Франція, декларуючи в Основному Законі ідею відокремлення церкви від держави, дозволяють функціонування військово-капеланської служби за рахунок державного бюджету. У змінах чи доповненнях до Конституції України слід чітко вказати на заборону місіонерської роботи військових священників, інших осіб в армії. Навіть саме призначення священника-вихователя від конкретної церкви означатиме надання їй певних переваг перед іншими церквами, які не будуть мати своїх представників із-за відсутності в збройних силах віруючих військовослужбовців даного віросповідання. Запровадження військового священства суперечить нинішній Конституції України, яка гарантує світський характер держави і освіти в школах і вузах. В той же час в такій державній структурі як армія, буде взято курс на релігійне виховання, близьке за змістом до релігійно-навчальних закладів. Неврегульованим залишається статус невіруючих військовиків, які не будуть відвідувати релігійні заходи.

Україна, маючи законодавство про свободу совісті, що відповідає міжнародним стандартам політико-правових актів, забезпечує конституційні права та свободи громадян. Зокрема і в Збройних Силах. Основні напрямки, форми реалізації релігійних потреб воїнів розкриті в Директиві Міністерства оборони України №25 від 21 квітня 2006 р. В ній зокрема передбачається:

- організація у військових частинах (згідно з планом святкового чи вихідного дня) святкування релігійних свят, проведення богослужінь та інших релігійних обрядів, роз'яснення суті і змісту священних книг, релігійних свят для військовослужбовців та працівників Збройних Сил України;
- благословення (поза строем) військовослужбовців перед виконанням (або після) навчально-бойових та миротворчих завдань;
- отримання військовими бібліотеками релігійної літератури від релігійних організацій;
- публікація в установленому порядку у військових засобах масової інформації привітань і звернень релігійних діячів;
- організація екскурсій особового складу до місць, що мають духовну та культурно-історичну цінність;
- проведення бесід на морально-етичні та патріотичні теми;
- листування з батьками військовослужбовців;
- перегляд відеофільмів на релігійну та військову тематику;
- концерт духовної музики, а також інші заходи, що не суперечать чинному законодавству України;

у діяльності щодо задоволення релігійних потреб дотримуватися толерантного, виваженого ставлення до військовослужбовців, які заявили себе віруючими з урахуванням їх національних і культурних рис.

Названі положення розкривають механізм задоволення релігійних потреб віруючих військовослужбовців в межах правового поля, акцентують увагу на недопущення стихійності у сфері взаємодії з представниками різних церков чи релігійних організацій. Використання священників, які знаходяться на посадах завідуючих складів та інше у військових структурах і виконують обов'язки душпастиря для військовослужбовців не відповідає діючому законодавству.

Про неможливість запровадження інституту служителів культу в Збройних Силах України свідчить невідповідність армії та флоту, різних церков до повно-

цінної реалізації таких нововведень, відсутність підготовлених священників, визначених церковних і військових навчальних закладів, навчально-методичних комплексів та підручників, інструктивної документації, положень про правовий статус таких шкіл, досвідчених викладачів для навчання військових душпастирів. На створення матеріально-технічної бази навчання, утримання викладачів, обслуговуючого персоналу, слухачів, бажаючих стати військовими душпастирями, слід мати великі додаткові кошти церковних розходів або ж виділяти їх із державного бюджету країни. Сума витрат на підготовку військових священників залежатиме від запланованої щорічної кількості випускників цих закладів, потреб збройних сил, державних чи церковних шкіл, які вирішуватимуть цю проблему. Необхідно враховувати і вимоги до кандидатів у військове духовенство, які, очевидно, будуть встановлені на рівні вимог країн НАТО, тобто військовослужбовець повинен мати середню або вищу військову освіту і певний термін служби в збройних силах, а також середню чи вищу духовну освіту з досвідом душпастирювання в релігійній громаді.

Коли ж такі вимоги будуть затверджені відповідними інстанціями, то ця особа буде мати 30-40 років, потребуватиме високої зарплати, нормального житла, інших соціальних і правових гарантій. Підготовлених кадрів духовної опіки військовослужбовців з названими характеристиками, спроможних переносити труднощі та інші негаразди армійської служби, зараз в країні немає. Призначення на посаду будь-якого священика зовсім не означає, що він стане справжнім військовим душпастирем – вихователем солдат, людинолюбцем і гуманістом, знавцем і лікарем людських душ. Запровадження душпастирства в Збройних Силах України без чіткої і тривалої роботи з священиками високоосвіченого та досвідченого духовенства, яке служило у війську і військових фахівців позитивних результатів не принесе. Для істотного реформування системи національно-патріотичного виховання з використанням релігії та церкви потрібно декілька років.

В сучасній суспільно-політичній обстановці нашої держави запровадженню військово-пастирської служби перешкоджає надмірна політизація релігії та церкви, всього релігійно-церковного життя, діяльність політичних партій і релігійних утворень християнської і мусульманської орієнтації. Прихильники ідейних положень названих партій знаходяться і в Збройних Силах України. Простежується переплітання інтересів політиків у церкві, а духовенства і віруючих в програмних засадах діяльності політичних рухів та організацій. Партій, створених церквою в сучасній Україні немає. Коли ж члени певних партій симпатизують якійсь церкві, чи є її парафіянами, то церковні ієрархи не можуть заборонити це таким особам. Сьогоднішні реалії свідчать про неможливість ігнорування політичних впливів, участі церкви та духовенства в політичних акціях, зокрема і при відзначення деяких свят в збройних формуваннях.

Релігія і церква в Україні та інших постсоціалістичних країнах втягуються у новий виток політичного протиборства, вимог різних політичних угруповань підтримати їх діяльність і програму реформ церковним авторитетом, підкресливши, що саме такі погляди відповідають національним інтересам країни, у той же час їх суперники, як “вороги нації” повинні бути піддані анафемі. Широкий спектр політичних прийомів, укладання різних союзів, перевтілення, популістські вимоги, виступаючи як сталі норми політичної діяльності, не завжди ефективні і високomorальні в релігійному середовищі. Нерідко в проповідях, міжцерковній полеміці, засобах масової інформації церков, що прагнуть займатися душпастирством в армії, суто церковні характеристики релігійних об'єднань (благодатна – безблагодатна, канонічна – неканонічна, веде до спасіння – веде до загибелі) підміняються поза церковними політичними термінами (національна – антинаціональна, антиукраїнська; українська – російська; київська – московська; наша – чужа, колонізаторська). Підходи і позицію церковних ієрархів у питаннях діяльності церкви визначають “ліві” і “праві”, радикали і помірковані, націонал-патріоти і шовіністи. Офіційні документи церков містять такі політичні терміни, як “державотворчий процес”, “демократія”, “тоталітарний режим”, “незалежність України”, “самостійність”, “політичний і економічний простір України”, “приватновласницьке

суспільство”, що вживаються поряд з поняттями “автономія”, “автокефалія”. Та й у питанні про статус церкви завжди відображався політичний аспект. (Наприклад, це властиво православ'ю).

Церковні ієрархи, включаючи церкву в активне політичне життя, не врахували того, що відокремлення церкви від держави є великим благом, оскільки лише в таких умовах церква не несе ніякої відповідальності за деформації в суспільстві, кризові явища та інші негаразди. Духовенство і миряни, що розглядають церкву як політичну силу, підривають і дезорієнтують церковне життя тому, що для задоволення релігійних потреб віруючим військовослужбовцем потрібна церква, а не політична чи релігійно-політична організація. Всім, хто виступає за найшвидше запровадження у війську душпастирської опіки, слід пам'ятати, що політизація церкви, як свідчать історичні факти, вела до занепаду церкви, зниження її впливу на людей, у тому числі військовиків, і формування їх ідеалів. Політична діяльність церковних структур, що підтримують різні, інколи протилежні політичні програми, не згуртовує народні маси, воїнів Збройних Сил України, а розколює їх на угруповання за політичними і релігійними уподобаннями, способами вирішення соціально-політичних проблем. Існуючий в Україні високий рівень політизації державно-церковних відносин неприпустимий для демократичної країни, а внесення політичної заангажованості духовенством у військове середовище підриває національну безпеку і боєздатність воєнної організації держави.

Про неможливість швидкого вирішення справи душпастирства в збройних формуваннях свідчать міжконфесійні конфлікти, непорозуміння між церквами, сутність яких добре знають військовики – представники різних націй, народностей, віросповідань, які служать в українському війську. Суб'єктами міждержавних конфліктів виступають різні утворення (групи віруючих, групи духовенства, конфесійні спільноти, структурні підрозділи церкви). Вони проявляються у протиборстві сторін в середовищі однієї церкви; протиріччя в питаннях віровчення, основ діяльності церкви в суспільстві; протиборстві, викликаному зовнішніми причинами. Залежно від гостроти конфлікту, релігійності населення такі суперечки торкаються інтересів багатьох людей, зокрема військовослужбовців, а тому їх слід розглядати як конфлікти на рівні суспільства. Їм властиві велика емоційність, безкомпромісність, агресивність та гострота, внутрішній та міжнародний рівень.

Конкретними причинами конфліктів між різними конфесіями (православними і греко-католиками, прихильниками православних церков, християнськими об'єднаннями та неорелігіями) є богословсько-канонічні, історичні, культурно-духовні, політичні, соціальні, правові. Конфлікту, як подоланню соціальної реальності, сприяє недосконале законодавство про релігію і церкву, наявність відірваних від сучасного життя декларативних заяв та романтичних настроїв. Відсутність в законі положень про регіональну специфіку створює основу для появи підзаконних актів, тенденційного тлумачення законодавства на місцях. Відвідуючи богослужіння, слухаючи проповіді, віруючі військовослужбовці відзначають наявність в них між церковних чвар, взаємної неприязні, крайньої ворожнечі.

Суперечки підігривають церковні ієрархи, які прагнуть мати своїх одновірців-душпастирів в армії, лідери місцевих громад, які задають тон полеміки, намагаються знайти в позиціях суперників якісь особисті вади, переконати інших в неканонічності духовенства і всієї структури церкви-суперниці, її сумнівного ставлення до державотворчого процесу, реалізації соціального служіння нації. Причинами конфлікту у військовому колективі можуть стати незбалансованість інтересів, прав та обов'язків віруючих різних конфесій та національностей, неврахування особливостей режиму харчування воїнів-мусульман, іудеїв, християн у тривалі пости, пісні дні і визначені церквами свята, неможливість відвідувати віруючими військовослужбовцями богослужіння в місцевих громадах, невирішеність якихось істотних питань, що стосуються віруючих з одного боку й невіруючих та індивідуальних – з іншого.

У міжконфесійних конфліктах поєднуються міжнаціональні та внутрішньонаціональні ідеї, що відображаються у ставленні українців до росіян та інших народів,

у взаємних стосунках між українцями. Серед вояків нашої армії виявлені факти негативного ставлення до інаквовіруючих, прояви конфесійної нетерпимості [Релігія і церква в сучасних українських реаліях. – К., 2007. – С. 55]. Конфесіофобізм – вороже ставлення до інших релігій, конфесіоегоїзм – прагнення створити своїй церкві якісь привілеї за рахунок інших. Основні риси конфлікту (суб'єкти, характер протиріч та їх напрямків, місця в організаційній структурі суспільства) свідчать, що це вищий ступінь розвитку міжцерковного протиборства, який дискредитує релігійні цінності. Перенесення цих негативних явищ військовим священством у Збройні Сили України нашкодить виховній роботі, може призвести до розколу серед військовослужбовців за релігійною приналежністю і стати дезінтегруючим фактором для всієї країни, загрожуватиме її територіальній цілісності і суверенітету.

Про неможливість запровадження служби військового священства (у найближчий період) свідчать факти про небажання віруючих воїнів захищати Вітчизну зі зброєю в руках, які були виявлені у 1996 р. при проведенні конкретно-соціологічних досліджень в армії Науково-дослідним центром гуманітарних проблем при Київському військовому гуманітарному інституті. За цими даними, братимуть участь у бойових діях у тому випадку, коли у військах противника будуть віруючі, лише 64% віруючих ЗСУ. Тобто, третина військовослужбовців може відмовитись від участі в боях. П'ята частина опитаних віруючих заявила, що вони не виконуватимуть наказ командира, коли цей наказ буде суперечити їх релігійним переконанням [Всеукраїнська міжнародна християнська асамблея. Науково-практична конференція. – К., 1998. – С.292]. Загалом близько 36% віруючих військовослужбовців вважають, що для них віровчення і культова практика мають більше значення, ніж військовий захист України. Таке тлумачення заповіді “не убий” впливає не з релігії, а відображає рівень релігійної свідомості воїнів, сформованої місцевим духовенством в регіонах їх колишнього мешкання, а також вказує на відсутність кваліфікованих богословів і незнання призовниками реальної інтерпретації сутності цієї заповіді. Підтвердити або заперечити наявність таких фактів, чи то тенденції в ЗСУ 2008 р., що свідчать про негативний вплив релігійних вірувань вояків на стан боєготовності і боєздатності армії неможливо, оскільки репрезентативних соціологічних досліджень по цій проблемі протягом останніх років у війську не проводилось.

Вивчення світового та вітчизняного досвіду діяльності військового духовенства у збройних утвореннях допоможе сформувати та обґрунтувати можливі моделі душпастирської опіки в українському війську. Вони можуть бути різні, але повинні функціонувати у відповідності із законами держави та іншими регламентаційними документами, а військові служителі культу будуть вмілими фахівцями виховання і душпастирями. Співробітництво держави і церкви засновується на їх тісній співпраці, взаєморозумінні церковних ієрархів та армійського командування. Основною структурою душпастирської служби у ЗСУ може стати Головне управління військового духовенства у складі Міністерства оборони України, яке виступатиме координатором роботи всього військового священства, керуватиме діяльністю підлеглих йому структур у військах.

Його очолить головний військовий єпископ – представник найбільшої релігійної організації країни – православ'я. Це управління зі штатом 8-12 осіб займатиметься реалізацією державно-церковної політики в армії разом із заступником Міністра оборони з гуманітарної роботи і представником управління з гуманітарного та соціального розвитку, керуватиме підбором і підготовкою військових священників у духовних навчальних закладах, розробкою програм, підручників, методичної літератури, статутів душпастирської служби, різних інструктивних матеріалів.

Найважливіші проблеми життєдіяльності військового священства вирішуватиме колегіальний орган – Рада військових священників, яка діятиме при Головному управлінні військового духовенства. До складу Ради залучатимуться ряд керівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України, Сухопутних військ, Повітряних Сил, Військово-Морських Сил, представники Міністер-

ства освіти та науки, Міністерства юстиції, Державного комітету України у справах національностей та релігії, інших міністерств, відомств і громадських організацій, священнослужителі лише тих церков, Статути яких зареєстровані в органах влади згідно закону “Про свободу совісті та релігійні організації”, а віруючі цих церков служать в армії. Головне управління військового духовенства й Рада військових священників працюють у відповідності з розробленими планами, затвердженими Міністром оборони або ж його заступником.

Центральна ланка військово-духовної служби повинна мати чітку структуру свого апарату, функціональні обов’язки його працівників. Це ж стосується і середньої ланки – управління військового духовенства в штабах оперативних командувань, Сухопутних військ, Повітряних Сил, Військово-Морських Сил. У військових вузах, штабах армійських корпусів, бригад, полків (де вони збереглися) діятиме нижня ланка – відділи військового духовенства, які безпосередньо керуватимуть роботою душпастирів в названих структурах та окремих військових частинах. Військово-духовні утворення всіх рівнів співробітничатимуть з місцевими органами влади та управління, ієрархами церков, єпархіальними архієреями для проведення великих святкових богослужінь, урочистого відзначення державних, військових та релігійних свят, різних культурно-виховних заходів. Плани роботи управління військового духовенства, відділів військового духовенства створюються, погоджуються і затверджуються відповідним командуючим оперативним напрямком, командирами корпусів, бригад та ін. Управління та відділи військового духовенства в процесі своєї діяльності можуть сформувати групи позаштатних активістів з числа священнослужителів та колишніх військовослужбовців і залучати їх у разі необхідності до проведення різних заходів.

Важливе значення для організації й подальшої діяльності душпастирів матиме система духовного та військового навчання. Це можуть бути богословські факультети світських вузів, духовні академії чи семінарії найбільших українських церков, куди прийматимуть юнаків, які відслужили строкову службу в армії або ж молоді офіцери запасу, які виявили бажання служити військовими священниками. Для тих, хто не служив у війську, варто організувати однорічний курс навчання, а потім стажування на посаді священнослужителя військової частини, де його наставником буде досвідчений і всебічно підготовлений пастир. На навчання та службу душпастиря необхідно приймати людей, придатних до служби в Збройних Силах, морально стійких, фізично сильних, з певними педагогічними навичками і вміннями, тактичних й витриманих, оскільки працювати їм доведеться в специфічних умовах, без особливого побутового комфорту. До того ж, людський контингент військового колективу являтиме собою представників різних етносів, релігій, поглядів, уподобань, морально-етичних принципів, неоднакового розуміння прав і обов’язків військовослужбовця. Морально-психологічний клімат в збройних утвореннях характеризується, поряд з позитивними аспектами, значними недоліками – порушеннями дисципліни, пияцтвом, крадіжками державного та особистого майна, самогубствами тощо.

Тому для ліквідації всіляких негараздів душпастирю разом з командирами слід вивчити і достовірно знати обстановку, слабкі та сильні сторони військовослужбовців з тим, щоб вміло впливати на покращення ситуації, підвищуючи боєздатність військової частини. Такі складні завдання може вирішувати грамотний вихователь, професіонал, патріот, порядна людина. Майбутньому військовому священнику оволодіти такими знаннями про людину допоможуть кваліфіковані викладачі, які прочитають курси лекцій з філософії, історії, політології, психології, соціології, культурології, педагогіки. Остаточне затвердження кандидата на посаду священника в армії прийматиме Головне управління військового духовенства за рекомендацією ієрархів великих церков. Доцільно запровадити систему кількісного відбору духовенства в Збройні Сили в залежності від наявної кількості віруючих певної конфесії.

Партнерські взаємини, що сформувалися між Збройними Силами України і церквами, вказують і на їх конкретну реалізацію шляхом взаємоповаги, взаємної

відповідальності за доручену справу, врахування специфіки військової служби, дотримання законності й правопорядку, принципів демократії та гуманізму, морально-етичних норм, охорони здоров'я, духовно-історичних традицій українства та його менталітету. Названі положення і принципи можуть стати основою програмних документів діяльності військових священників з національно-патріотичного, духовного виховання військовослужбовців, спрямованого на подолання міжнаціональних і міжконфесійних протиріч, утвердження загальнолюдських цінностей, добра, справедливості, миру та злагоди. Такі програмні документи могли б підготувати відповідні структури Міністерства оборони, Секретаріату Президента України, Міністерства освіти і науки та інші.

У законах чи підзаконних актах необхідно чітко визначити права і обов'язки військових священників, відрізнити їх від командирів різних рівнів. Ще 1993 р. управління соціально-психологічної служби Прикарпатського військового округу, спільно з групою духовенства, розробило проект "Правил душпастирювання у Збройних Силах України на першому етапі організації капеланської служби". У ньому передбачалося, що священник здійснюватиме не тільки духовно-релігійні потреби, а й залучатиметься до виховної роботи в цілому, стаючи складовою органів виховання особового складу військових утворень. Відповідно до вимог документу, священникам заборонялося втручатися у суто військові проблеми життя підрозділів, піддавати сумніву накази і розпорядження командирів чи переносити у військові частини міжконфесійні суперечки і протиріччя [Пріоритети державної політики в галузі свободи совісті: шляхи реалізації. – К., 2007. – С.23].

Для реалізації ідеї душпастирської служби, роз'яснення її сутності, доцільності чи недоцільності її створення в українському війську варто використовувати засоби масової інформації – радіо, телебачення, газети, журнали "Військо України", "Воєнна історія" та ін. Коли ж офіційно духовенство розпочне свою діяльність в армії, його керівні структури повинні мати власні засоби інформації – центральні та регіональні, які б сприяли зростанню культурно-освітнього рівня військовослужбовців, їх психологічної комфортності, пропагували толерантне ставлення до інших церков та їх послідовників, розповідали про героїчне минуле українського народу, видатних історичних, військових і церковних діячів. Доцільно, щоб військовоє духовенство не мало спеціальних військових звань, а залишалося цивільними службовцями, які б носили військовий однострій, уніфікований до певних родів військ з визначеною символікою. І в армії слід зберегти існуючі в церкві ранжування – священник, протоієрей, митрофорний протоієрей, єпископ.

Запровадження душпастирської служби в армії – складний і тривалий процес, який можна умовно представити, розбивши його на етапи: 1) підготовчий (розробка і прийняття відповідних законів, налагодження матеріально-технічної бази, пошук та підготовка кадрів священства); 2) вивчення релігійної обстановки в місцях дислокації військових формувань, у військових частинах, утворення управлінь і відділів військового духовенства; 3) безпосереднє запровадження душпастирів у військах, проведення інструктивно-методичних зборів всіх відібраних священників із залученням до них керівництва Міністерства оборони, Міністерства юстиції, Міністерства освіти і науки, ієрархів церков. В цілому будь-яка запропонована структура душпастирювання в збройних утвореннях України повинна виступати елементом державотворчих процесів, відображати комплексний підхід до вирішення цієї складної проблеми, будуватись на основі всебічного врахування особливостей та узгоджених принципів спільної співпраці військ і церков з метою ефективного виконання покладених на військовоє священство обов'язків. Це передбачає тісне поєднання інтересів людини, держави, суспільства і церкви, що сприятиме гармонізації державно-церковних відносин як фактора забезпечення національної безпеки нашої країни та громадянської злагоди.